

سلف و اوراق سلف
بررسی فقهی اقتصادی
(به انضمام مباحث اوراق سلف نفتی)

تألیف:

حامد تاجمیر ریاحی
فرزانه اشعریون قمی زاده

سلف و اوراق سلف؛ بررسی فقهی اقتصادی (به انضمام مباحث اوراق سلف نفتی)

- مؤلفان: حامد تاجمیر ریاحی؛ فرزانه اشعریون قمی‌زاده
- ناشر: انتشارات بورس وابسته به شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس
- طراح جلد: محمدجواد بابایی
- چاپ اول: ۱۳۹۴
- قیمت: ۱۶۱,۰۰۰ ریال
- شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
- چاپ و صحافی: نقش پرداز اسوی
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۵۹-۹۱-۸

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: تاجمیر ریاحی، حامد، ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدیدآور: سلف و اوراق سلف بررسی فقهی - اقتصادی به انضمام مباحث اوراق سلف نفتی
/ تألیف حامد تاجمیر ریاحی، فرزانه اشعریون قمی‌زاده.
مشخصات نشر: تهران: شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس، انتشارات بورس، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۲۶۵ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۵۹-۹۱-۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: ۱. اوراق بهادار اسلامی ۲. معاملات آتی ۳. معاملات آتی کالا - ایران
۵. اوراق بهادار (فقه) ۶. بازار سرمایه (فقه) - ایران
شناسه افزوده: اشعریون قمی‌زاده، فرزانه، ۱۳۷۱ -
شناسه افزوده: شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس. انتشارات بورس
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۲ت ۸۲الف/۶ BP۱۹۸/
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۳۷۹
شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۵۸۵۲۹

فهرست اجمالی

۱		سخن ناشر
۳		مقدمه مؤلفان
۵		فصل اول: اوراق بهادار اسلامی (صکوک)
۳۵		فصل دوم: عقد سلف
۱۰۹		فصل سوم: اوراق سلف
۱۹۵		فصل چهارم: اوراق سلف نفت
۲۱۱		پیوست ۱: دستورالعمل اجرایی معاملات سلف استاندارد در بورس کالای ایران
۲۳۳		پیوست ۲: دستورالعمل اجرایی عرضه و معامله قرارداد سلف نفت
۲۵۵		منابع و مأخذ

فهرست تفصیلی

۱		سخن ناشر
۳		مقدمه مؤلفان
۵		فصل اول: اوراق بهادار اسلامی (صکوک)
۵		۱-۱. مقدمه
۸		۲-۱. تعریف ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)
۹		۳-۱. بازار سرمایه در چارچوب اسلامی
۹		۴-۱. پتانسیل صکوک در توسعه بازار سرمایه اسلامی
۱۲		۵-۱. تاریخچه ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)
۲۰		۶-۱. تقسیم‌بندی صکوک
۲۱		۷-۱. کارکردهای ابزارهای مالی اسلامی
۲۳		۸-۱. ویژگی‌های اوراق بهادار اسلامی
۲۳		۱-۸-۱. مالکیت صاحبان اوراق
۲۴		۲-۸-۱. کیفیت توزیع سود
۲۷		۳-۸-۱. تضمین اصل سرمایه
۳۱		۹-۱. موانع فقهی انتشار و خرید و فروش صکوک
۳۱		۱-۹-۱. ممنوعیت بیع‌العینه
۳۲		۲-۹-۱. بیع‌الدین

فصل دوم: عقد سلف.....	۳۵
۱-۲. مقدمه.....	۳۵
۲-۲. تاریخچه عقد سلف.....	۳۷
۳-۲. انواع بیع از جهت زمان پرداخت عوضین.....	۳۸
۲-۳-۱. بیع نقد.....	۳۸
۲-۳-۲. بیع نسیه.....	۳۹
۲-۳-۳. بیع کالی به کالی.....	۴۰
۴-۲. تعریف سلف.....	۴۱
۵-۲. جواز بیع سلم.....	۴۳
۶-۲. شرایط صحیح بیع سلم.....	۴۴
۲-۶-۱. ذکر جنس و وصف مورد معامله.....	۴۵
۲-۶-۲. تعیین مدت.....	۴۵
۲-۶-۳. تعیین مقدار مبیع از نظر وزن و کیل.....	۴۶
۲-۶-۴. وجود مورد معامله در هنگام سررسید.....	۴۶
۲-۶-۵. قبض ثمن قبل از این که دو طرف از هم جدا شوند.....	۴۶
۷-۲. سلف و استصناع.....	۴۷
۸-۲. بررسی ادله اشتراط پرداخت ثمن در مجلس عقد.....	۴۸
۲-۸-۱. بررسی دلایل این شرط (دریافت قیمت در مجلس).....	۵۲
۹-۲. فروش مبیع سلف قبل از قبض.....	۶۱
۲-۱۰-۱. عقد سلم از دیدگاه اهل سنت.....	۶۵
۲-۱۰-۱-۱. ویژگی‌های قرارداد سلم معتبر.....	۶۵
۲-۱۰-۲. موضوع سلم.....	۶۵
۲-۱۰-۳. سلم در پول‌های رایج.....	۶۸
۲-۱۰-۴. پرداخت قیمت: سرمایه سلم.....	۷۱
۲-۱۰-۵. شیوه پرداخت.....	۷۲
۲-۱۰-۶. مدت و مکان تحویل.....	۷۳
۲-۱۰-۷. اختیار در سلم.....	۷۴
۲-۱۰-۸. اصلاح یا ابطال قرارداد سلم.....	۷۴

۷۶	۹-۱۰-۲. جریمه برای عدم اجرا.....
۷۶	۱۰-۱۰-۲. وثیقه، گرویی و بدهی ضامن.....
۷۷	۱۱-۱۰-۲. فروش کالاهای خریداری شده در سلم.....
۷۹	۱۲-۱۰-۲. سلم - سناریوهای پس از انعقاد.....
۸۳	۱۱-۲. منافع و نقش اقتصادی بیع سلم.....
۸۶	۱۲-۲. سلم روشی برای تأمین مالی توسط بانکها.....
۸۹	۱۳-۲. راهکارهایی برای بازاریابی کالاهای سلم.....
۸۹	۱-۱۳-۲. قرارداد نمایندگی.....
۹۰	۲-۱۳-۲. سلم موازی.....
۹۱	۳-۱۳-۲. بستن توافق خرید.....
۹۱	۱۴-۲. معاملات متداول در بورسهای کالا.....
۹۶	۱۵-۲. پیمان آتی.....
۹۷	۱۶-۲. وجوه اشتراک پیمان آتی و قرارداد سلف.....
۹۸	۱۷-۲. وجوه افتراق بین پیماناتی و قرارداد سلف.....
۱۰۰	۱۸-۲. مدیریت ریسک در سلف.....
۱۰۵	۱۹-۲. رفتار حسابداری بانکهای اسلامی در سلم و سلم موازی.....
۱۰۵	۱-۱۹-۲. ثبت اولیه سلف و سلف موازی.....
۱۰۶	۲-۱۹-۲. محاسبه در پایان دوره مالی.....
۱۰۶	۳-۱۹-۲. رسید کالا.....
۱۰۷	۴-۱۹-۲. اندازه‌گیری ارزش کالا در پایان دوره مالی.....
۱۰۷	۵-۱۹-۲. تشخیص نتیجه - دریافت کالا.....
۱۰۹	فصل سوم: اوراق سلف
۱۰۹	۱-۳. مقدمه.....
۱۱۱	۲-۳. قراردادهای سلف موازی.....
۱۱۲	۳-۳. محدودیت های قرارداد سلف.....
۱۱۴	۴-۳. مزایای قراردادهای سلف موازی.....
۱۱۵	۵-۳. کاربردهای صکوک سلف.....
۱۱۵	۱-۵-۳. تأمین مالی بنگاههای اقتصادی.....

ی □ سلف و اوراق سلف؛ بررسی فقهی اقتصادی

- ۱۱۶..... ۳-۵-۲. جبران کسری بودجه.....
- ۱۱۷..... ۳-۵-۳. پوشش ریسک.....
- ۱۱۸..... ۳-۵-۴. کشف قیمت.....
- ۱۱۸..... ۳-۵-۵. ابزار سیاست پولی برای عملیات بازار باز.....
- ۱۱۹..... ۳-۶-۶. مدل‌های عملیاتی اوراق سلف در دیگر کشورها.....
- ۱۱۹..... ۳-۶-۱. مدل عملیاتی اوراق سلف دولت بحرین.....
- ۱۲۲..... ۳-۶-۲. تجربه قراردادهای سلف موازی در مالزی.....
- ۱۲۴..... ۳-۷-۲. مدل عملیاتی اوراق سلف (عمومی).....
- ۱۲۸..... ۳-۷-۱. معاملات موجود در مدل عملیاتی اوراق سلف.....
- ۱۲۹..... ۳-۸-۸. بحث‌های فقهی اوراق سلف.....
- ۱۲۹..... ۳-۸-۱. انواع معامله و احکام کلی مربوط به هر یک.....
- ۱۳۴..... ۳-۸-۲. موانع ابزارسازی قرارداد سلف.....
- ۱۴۲..... ۳-۸-۳. بورس‌بازی با اوراق سلف.....
- ۱۴۴..... ۳-۹-۹. راه‌حل‌های مشکل بازار ثانویه اوراق سلف.....
- ۱۴۵..... ۳-۹-۱. سلف موازی.....
- ۱۴۷..... ۳-۹-۲. واگذاری و کالتی.....
- ۱۴۸..... ۳-۹-۳. صلح مبیع سلف.....
- ۱۴۹..... ۳-۹-۴. ترکیب سلف موازی با حواله.....
- ۱۵۰..... ۳-۱۰-۱. مصوبه کمیته فقهی در مورد اوراق سلف.....
- ۱۵۲..... ۳-۱۱-۱۱. معیارهای اقتصادی ابزارهای مالی اسلامی.....
- ۱۵۳..... ۳-۱۱-۱. مبانی اقتصاد خرد ابزارهای مالی.....
- ۱۶۱..... ۳-۱۱-۲. مبانی اقتصاد کلان ابزارهای مالی.....
- ۱۶۸..... ۳-۱۲-۱۲. آثار و کارکردهای اقتصادی اوراق سلف.....
- ۱۶۸..... ۳-۱۲-۱. گسترش بازار مالی.....
- ۱۶۸..... ۳-۱۲-۲. رشد تولید.....
- ۱۶۹..... ۳-۱۲-۳. گسترش رفاه عمومی.....
- ۱۶۹..... ۳-۱۲-۴. ابزار مناسبی برای سیاست مالی.....
- ۱۶۹..... ۳-۱۲-۵. ابزار مناسبی برای سیاست پولی.....

فهرست تفصیلی □ ک

۱۷۰	۱۳-۳. قرارداد سلف موازی در بورس کالای ایران.....
۱۷۱	۱۴-۳. قراردادهای سلف موازی سنگ آهن.....
۱۷۵	۱-۱۴-۳. ویژگی ها و مزیت های اوراق سلف سنگ آهن دانه بندی شده.....
۱۸۰	۲-۱۴-۳. مدیریت ریسک.....
۱۸۸	۳-۱۴-۳. ۶-تحويل.....
۱۸۹	۷-۱۴-۳. اختیار خرید و فروش تبعی.....
۱۹۰	۸-۱۴-۳. سررسید گل گهر.....
۱۹۰	۹-۱۴-۳. تسویه فیزیکی.....
۱۹۲	۱۰-۱۴-۳. تسویه نقدی.....
۱۹۳	۱۱-۱۴-۳. خسارت ها.....
۱۹۵	فصل چهارم: اوراق سلف نفت.....
۱۹۵	۱-۴. مقدمه.....
۱۹۹	۲-۴. مدل عملیاتی سلف موازی نفت.....
۱۹۹	۳-۴. مدیریت ریسک سلف موازی نفت.....
۲۰۱	۱-۳-۴. مرحله نخست: فروش اوراق سلف.....
۲۰۲	۲-۳-۴. مرحله دوم: تسویه اوراق سلف.....
۲۰۴	۴-۴. راحل های استفاده از اوراق سلف.....
۲۰۴	۱-۴-۴. ترکیب سلف موازی با حواله.....
۲۰۵	۵-۴. ویژگی های سلف موازی با حواله.....
۲۰۶	۶-۴. ریسک اوراق سلف نفتی.....
۲۰۸	۷-۴. قیمت گذاری اوراق سلف نفتی ایران.....
۲۰۸	۱-۷-۴. خرید و فروش دلاری.....
۲۰۹	۲-۷-۴. خرید و فروش دلاری - ریالی.....
۲۱۰	۳-۷-۴. خرید و فروش ریالی.....
۲۱۱	پیوست ۱: دستورالعمل اجرایی معاملات سلف استاندارد در بورس کالای ایران ..
۲۱۱	فصل اول. تعاریف و کلیات.....
۲۱۵	فصل دوم. اقدامات پیش از عرضه و عرضه اولیه.....
۲۲۱	فصل سوم. معاملات طی دوره معاملاتی.....

فصل چهارم. تسویه معاملات.....	۲۳۲
فصل پنجم. بازارگردانی.....	۲۳۴
فصل ششم. تسویه نهایی.....	۲۳۸
فصل هفتم. سایر موارد.....	۲۳۱
پیوست ۲: دستورالعمل اجرایی عرضه و معامله قرارداد سلف نفت.....	
فصل اول. تعاریف و کلیات.....	۲۳۳
فصل دوم. اقدامات پیش از عرضه و عرضه اولیه.....	۲۳۸
فصل سوم. سفارشات و معاملات.....	۲۴۲
فصل چهارم. تسویه معاملات.....	۲۴۴
فصل پنجم. بازارگردانی.....	۲۴۷
منابع و مأخذ.....	
الف. کتب فارسی و عربی.....	۲۵۵
ب. مقالات، پایان نامه‌ها، سخنرانی‌ها و مصاحبه‌ها.....	۲۶۱
ج. منابع لاتین.....	۲۶۲

فهرست نگاره‌ها

- نگاره ۱-۱) انتشار صکوک در دنیا؛ ژانویه ۲۰۰۱ - ژانویه ۲۰۱۳ (میلیون دلار)..... ۱۴
- نگاره ۲-۱) کل صکوک منتشر شده در سطح جهانی براساس منطقه جغرافیایی؛ ۲۰۰۱ - ژانویه ۲۰۱۳..... ۱۷
- نگاره ۳-۱) صکوک منتشر شده داخلی..... ۱۸
- نگاره ۴-۱) صکوک منتشر شده بین‌المللی..... ۱۹
- نگاره ۱-۲) روند داد و ستدهای سلم توسط بانک‌ها..... ۸۸
- نگاره ۱-۳) مدل اوراق سلف دولت بحرین..... ۱۲۰
- نگاره ۲-۳) مدل اوراق سلف (عمومی)..... ۱۲۶
- نگاره ۳-۳) قیمت خرید بازارگردان..... ۱۸۳
- نگاره ۱-۴) فروش اوراق سلف نفتی..... ۲۰۱
- نگاره ۲-۴) تسویه اوراق سلف نفتی..... ۲۰۳

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۱) انتشار صکوک در سطح جهانی براساس نوع ناشر؛ ۲۰۰۱ - ژانویه ۲۰۱۳..... ۱۵
- جدول ۲-۱) صکوک دولتی منتشر شده در سطح جهانی - ارقام بالاتر از ۱۰۰ میلیون دلار انتشار (داخلی و بین‌المللی) - ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳..... ۱۵
- جدول ۱-۲) مدیریت ریسک در بیع سلم..... ۱۰۳
- جدول ۱-۳) اوراق سلف سنگ آهن دانه‌بندی شده (منضم به اختیار خرید و فروش سلفی) گل‌گهر..... ۱۷۲
- جدول ۲-۳) مشخصات اعلامیه عرضه اولیه..... ۱۷۳
- جدول ۳-۳) نرخ بازدهی ابزارهای مختلف در سال انتشار اوراق..... ۱۷۹
- جدول ۴-۳) کارمزد معاملات اوراق سلف..... ۱۸۵
- جدول ۵-۳) جزئیات معاملات ثانویه..... ۱۸۶
- جدول ۶-۳) سررسید و شرایط تحویل..... ۱۹۱
- جدول ۷-۳) تسویه اوراق سلف..... ۱۹۳

سخن ناشر

شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس وابسته به سازمان بورس و اوراق بهادار، با هدف توسعه ابزارها و زیرساخت‌های اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی در بازار سرمایه، در سال ۱۳۸۳ تأسیس گردید. این شرکت از بدو تأسیس اقدام به خدمت‌رسانی به آحاد جامعه در خصوص موضوعات مرتبط با بازار سرمایه نمود. از جمله این خدمات می‌توان به راه‌اندازی پایگاه اطلاع‌رسانی بازار سرمایه ایران^۱، راه‌اندازی سامانه اینترنتی تالار مجازی بورس ایران^۲ با هدف آموزش و آشنایی علاقه‌مندان سرمایه‌گذاری در بورس ایران با سازوکار مناسب سرمایه‌گذاری، طراحی نرم‌افزار مدیریت بورس همراه با هدف تسهیل دسترسی فعالان بازار سرمایه به اطلاعات بازار از طریق گوشی تلفن همراه و بسیاری از فعالیت‌های دیگر اشاره نمود.

۱. به نشانی: www.sena.ir

۲. به نشانی: www.irvex.ir

یکی از فعالیت‌های اصلی این شرکت در راستای اطلاع‌رسانی و خدمت‌دهی در بازار سرمایه ایران، نشر کتب مختلف و متعدد مرتبط با مسائل مالی و سرمایه‌گذاری است، به همین منظور شرکت در سال ۱۳۹۰، با اخذ مجوز رسمی از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، انتشارات بورس را تأسیس نمود. انتشارات بورس وابسته به شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس، با هدف نیل به مرجعیت کتب مالی به‌طور عام و کتب مرتبط با سرمایه‌گذاری به‌طور خاص، در داخل کشور اقدام به نشر کتب می‌نماید. امید است با انتشار این‌گونه کتب، گامی مؤثر در راستای اعتلای دانش و توانمندی فعالان بازار سرمایه برداشته شود.

مقدمه مؤلفان

ابداع ابزارهای مالی مختلف در سراسر دنیا یکی از عوامل مؤثر در پیشرفت بازارهای مالی و عمده هدف آن یعنی تأمین مالی طرح‌ها و بنگاه‌های اقتصادی بوده است. این ابزارها که به تبع نیازهای مختلف سرمایه‌گذاران و بنگاه‌ها طراحی می‌شوند، هر یک خصوصیات مالی و حقوقی خاص خود را دارند که موضوع تحقیقات و پژوهش‌های مختلفی قرار می‌گیرند. ضرورت‌ها و نیازهای بازارهای مالی عمده دلیل ایجاد ابزارهای جدید است. همین ضرورت‌های خاص بازارهای مختلف ایجاب می‌کند که ابزارهای گوناگون توانایی فعالیت و انتشار در تمامی کشورها و بازارها را نداشته باشند و نیازمند بررسی، تعدیل و تغییر ویژگی‌ها باشند. ضرورت‌های خاص مالی اسلامی که نشأت گرفته از منویات شارع مقدس می‌باشد نیز از جمله عوامل ضروری بازنگری ابزارهای مالی و همچنین ایجاد ابزارهای خاص و مورد نیاز کشور می‌باشد. صکوک از جمله ابداعات تأثیرگذار در صنعت مالی اسلامی است که طی ده‌های مختلف آزمون خود را به خوبی پشت سر گذاشته و توانسته است جای خالی ابزارهای مبتنی بر ربا، قمار و غرر را پر کند و نیازهای جوامع و بازارهای اسلامی را تا حد زیادی مرتفع سازد.

عقد سلف که تاریخچه‌ای دیرینه دارد از جمله عقود معاملاتی مشهور در جوامع فقهی و بازارهای مسلمین است که در قرون اخیر کاربردهای زیادی از جهات مختلف از جمله مدیریت ریسک پیدا کرده است. در این کتاب پس از بررسی صکوک در سطح بین‌المللی و ضوابط کلی مرتبط با آن به بررسی مفصل این عقد پرداخته شده است و زوایای گوناگون آن مورد مذاقه قرار گرفته است. در ادامه به بررسی اوراق سلف پرداخته شده است که از نظر ماهیت و عملیات متفاوت از عقد سلف می‌باشد. ضرورت ایجاد بازارهای اوراق سلف برای مدیریت ریسک و تعامل تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان در بازارهای مختلف مورد بررسی واقع شده است و یکی از جذاب‌ترین کاربردهای آن که در بورس نفت است در فصلی مجزا مورد بررسی واقع شده است.

در پایان خاطر نشان می‌گردد کتاب مذکور از اکثر قریب به اتفاق تحقیقات مهم در زمینه سلف و اوراق سلف در کشور و همچنین در سطح بین‌المللی بهره برده است و ضمن حفظ امانت در ارجاع به نویسندگان به جرح و تعدیل و همچنین اضافات متعددی جهت نیل خوانندگان به دریافت کاملی از مباحث مبادرت ورزیده است. وجود اشتباهات سهوی و خطا در هر امری از جمله امر پژوهش و تحقیق ناگزیر است که مناعت طبع خوانندگان و پیشنهادات سازنده ایشان هدایتگر اثر برای هرچه بهتر شدن خواهد بود. تلاش‌ها و حسن نظر انتشارات سازمان بورس قطعاً تأثیری مضاعف در تلاش نویسندگان داشته است که تقدیر از تلاش آنها را لازم می‌نماید.

حامد تاجمیر ریاحی^۱

فرزانه اشعریون قمی زاده